

ESPACIOS DE APRENDIZAJE: AGENTES DE CAMBIO EN LA UNIVERSIDAD

CAP A UNA UNIVERSITAT INCLUSIVA: ALGUNES REFLEXIONS

Farré Perdiguier, Mariona. Universitat de Lleida. Departament d'Economia Aplicada. Facultat de Dret, Economia i Turisme. Jaume II, 73, 25001 Lleida. Espanya. mariona.farre@econap.udl.cat

Mercè Sala Ríos. Universitat de Lleida. Departament d'Economia Aplicada. Facultat de Dret, Economia i Turisme. Jaume II, 73, 25001 Lleida. Espanya. mercesa@econap.udl.cat

Teresa Torres Solé. Universitat de Lleida. Departament d'Economia Aplicada. Facultat de Dret, Economia i Turisme. Jaume II, 73, 25001 Lleida. Espanya. torres@econap.udl.cat

1. RESUMEN:

La universitat ha d'atendre la diversitat i facilitar l'accés a persones amb capacitats i competències diverses. Tot això comporta un canvi de paradigma i una transformació de la pràctica pedagògica. En la comunicació s'analitzen els programes i accions que les universitats catalanes han dut a terme per respondre al repte d'assolir una universitat inclusiva. A partir de la nostra experiència docent es presenten un seguit de reflexions que pensem ajudarien a fer la nostra docència més inclusiva.

2. ABSTRACT:

The universities have to take into account the diversity and provide the access to people who have different capacities and skills. There is no doubt that a change of paradigm and a transformation of pedagogical practice are needed. This paper analyses the programmes and actions developed by the Catalan universities to achieve an inclusive university. Our teaching experience allows us to present some reflections that, in our opinion, should lead our teaching towards more inclusive education.

3. PALABRAS CLAVE: 4-6

Educació inclusiva, universitat, diversitat, adaptacions curriculars

ESPACIOS DE APRENDIZAJE: AGENTES DE CAMBIO EN LA UNIVERSIDAD

4. KEYWORDS: 4-6

Inclusive education, university, diversity, academic accommodations

ESPACIOS DE APRENDIZAJE: AGENTES DE CAMBIO EN LA UNIVERSIDAD

5. DESARROLLO:

Introducció

Un dels objectius de l'Espai Europeu d'Educació Superior (EEES) és assolir una educació superior orientada a l'excel·lència. Tanmateix, no podem parlar d'una educació de qualitat si aquesta no implica avançar cap a una educació equitativa i inclusiva. Alguns autors assenyalen que no és possible garantir una educació de qualitat si no es flexibilitzen els processos de formació que posen de relleu el principi d'igualtat d'oportunitats (Ainscow, 2002; Allan i Slee, 2008 i Barrio, 2009). L'atenció a la diversitat de necessitats, de capacitats i d'identitats esdevé així, un dels reptes essencials de les institucions universitàries. Educar per a la i en la diferència comporta un canvi de paradigma, una transformació de la pràctica pedagògica que consideri la diferència. El repte és complex. Mentre els estudis i reflexions sobre educació inclusiva són nombrosos, el desenvolupament de les pràctiques és lent i topa amb nombrosos obstacles (Díaz i Funes, 2016; Leiva i Jiménez, 2012).

Les institucions d'educació superior han començat a avançar cap aquest camí. Ja sigui modificant les seves estructures organitzatives, creant serveis específics per aquests estudiants, aprovant normatives específiques, programes de recolzament o modificant pràctiques i metodologies docents, entre altres.

El marc legislatiu nacional fa referència expressa a la igualtat d'oportunitats mitjançant mesures que contribueixin a l'accés, la permanència i el progrés de tots els estudiants. Aquest fet juntament amb l'augment d'estudiants amb discapacitat a la universitat (figura 1), han donat lloc a que les universitats hagin dut a terme mesures d'acció positiva que afavoreixen la inclusió d'estudiants amb discapacitat i diferències d'aprenentatge.

L'estudi que presentem es centra en les persones amb discapacitats i necessitats educatives específiques. S'analitza en quina mesura les universitats públiques catalanes tenen en compte la dimensió de la inclusió i si disposen de programes específics o serveis d'atenció a la diversitat. Finalment, a partir de l'experiència docent de les autores a la Universitat de Lleida (UdL), on s'aplica el programa UdLxTothom des de fa anys, i després d'analitzar els diferents programes i plans que les universitats catalanes estan duent a terme per atendre les necessitats d'estudiants amb discapacitat i amb dificultats específiques d'aprenentatge, es presenten una sèrie de reflexions que creiem ens ajudarien a fer que la nostra docència a la UdL fos més inclusiva.

L'atenció a la diversitat en les universitats públiques catalanes

A partir de la informació que tenen les universitats en les seves pàgines web, en aquest apartat es fa una anàlisi de les accions i estratègies que les universitats catalanes han dut a terme per tal de respondre al repte d'assolir una universitat plenament inclusiva.

ESPACIOS DE APRENDIZAJE: AGENTES DE CAMBIO EN LA UNIVERSIDAD

La **Universitat de Barcelona (UB)** va constituir la **Unitat de Programes d'Integració del Servei d'Atenció a l'Estudiant**, que té com a objectiu garantir un tracte equitatiu i una efectiva igualtat d'oportunitats per als estudiants. El programa «**Fem Via**», responsable de l'atenció directa a l'alumnat amb algun tipus de discapacitat, ofereix:

- Atenció personalitzada als estudiants amb discapacitat de nou accés per a la detecció i valoració de les necessitats educatives individuals a fi de facilitar la seva incorporació a la universitat.
- Assessorament i seguiment als estudiants amb discapacitat durant els seus estudis. Mediació entre l'alumnat amb necessitats especials i els centres docents. Revisió de la valoració de les necessitats i de les adaptacions curriculars.
- Suport personal a través d'alumnes de suport que faciliten l'activitat acadèmica als estudiants que ho necessiten.
- Recursos i ajudes tècniques suplementàries en els processos d'aprenentatge.
- Millores en l'accessibilitat. Es realitzen propostes que parteixen de l'anàlisi des de la pròpia experiència i de les peticions que manifesten els alumnes.
- Foment de l'ocupació en col·laboració amb altres entitats per tal de facilitar la incorporació al món laboral dels alumnes amb discapacitat.
- S'ofereix assessorament i materials de suport per a l'atenció a les necessitats educatives dels alumnes amb discapacitat. Promoció d'accions de sensibilització i conscienciació (jornades, xerrades, etc.) dirigides a tota la comunitat universitària.

Algunes Facultats, com la de Dret, ha posat en funcionament una Pla d'Acció Tutorial per a estudiants amb necessitats d'especial recolzament educatiu (PAT-NERE) amb l'objectiu de fer adaptacions específiques de metodologia o de formes d'avaluar.

La **Universitat Autònoma de Barcelona (UAB)** el novembre del 1999 va aprovar el **Reglament d'igualtat d'oportunitats per a persones amb necessitats especials**, que ha guiat les actuacions de la universitat en l'atenció a les persones amb discapacitat.

Des de l'Observatori per a la Igualtat, creat l'any 2005, es fan actuacions en l'àmbit de la desigualtat de gènere, les desigualtats per discapacitat i la desigualtat social i econòmica. L'any 2010 va elaborar el primer Pla d'Acció per a la Igualtat d'Oportunitats per a les persones amb discapacitat (2011-2015).

A través de la Fundació Autònoma Solidària, compta amb un dels primers serveis d'atenció als estudiants universitaris amb discapacitat, el PIUNE, des d'on:

- S'assessorava a famílies i professorat de secundària per facilitar la transició cap a la universitat d'estudiants amb discapacitat.
- Es fa un acompanyament individualitzat al llarg de la vida acadèmica d'aquests estudiants, analitzant les seves necessitats educatives i fent les adaptacions

ESPACIOS DE APRENDIZAJE: AGENTES DE CAMBIO EN LA UNIVERSIDAD

necessàries.

- Es posa a l'abast dels estudiants els recursos que puguin necessitar per accedir a la informació i a la comunicació.
- Es facilita el desplaçament a totes aquelles persones amb problemes de mobilitat.
- Es realitza un acompanyament individual i grupal per facilitar l'accés al mercat de treball.

La UAB ha anat adaptant les seves polítiques i serveis a favor de les persones amb discapacitat adreçades a garantir els seus drets en tots els àmbits de la vida. Una de les accions que s'ha dut a terme des del curs 2014-15 és el **Pla d'acció tutorial específic per als estudiants amb necessitats específiques** (PATdis). Cada Facultat assigna un tutor/a, que acompanya als estudiants en els moments claus, els guia en el seu procés d'ensenyament i aprenentatge i promou la seva autonomia personal. El PATdis estableix tot un conjunt d'orientacions per als professors per tal d'adaptar la metodologia docent i els canals de comunicació, en funció dels diferents tipus de discapacitat o trastorns que es poden trobar en el context universitari.

La **Universitat Politècnica de Catalunya (UPC)**, des de l'any 2007, ha aprovat diversos Plans, el darrer és el **Programa d'Inclusió 2017-2020** les línies transversals d'aquest pla són:

- **UPC Inclusiva:** garantir la igualtat d'oportunitats a totes les persones de la comunitat universitària per assolir la plena inclusió.
- **UPC sensible:** promoure una cultura de la inclusió a la UPC que reconegui la diversitat com un enriquiment de la societat.
- **UPC accessible:** garantir l'aplicació del disseny universal en l'ús dels serveis (docència, recerca i gestió) i espais de la Universitat (físics, virtuals, etc.).

Dins de l'àmbit de la UPC inclusiva, els objectius a assolir són els de difondre i informar en la secundària sobre accions d'inclusió; atendre de forma proactiva l'estudiantat amb discapacitat i necessitats educatives especials abans i durant els estudis i ajudar-lo en la seva inserció; donar recursos i suport específic al PDI que té estudiants d'inclusió a classe i incloure la perspectiva inclusiva en el disseny i les millores dels plans d'estudis.

Cada centre docent designa una persona responsable d'inclusió, que forma part de l'equip directiu. El centre docent és responsable de vetllar per la inclusió en el seu àmbit:

- Assegurar que l'estudiantat del centre rep la informació sobre el **Pla d'Inclusió**.
- Assignar un professor o professora amb **rol de tutor** per a cada estudiant amb necessitats educatives específiques.
- Garantir les **adaptacions curriculars** de l'estudiantat que hi tingui dret.
- Proposar mesures per garantir l'**accessibilitat universal** de les activitats pròpies

ESPACIOS DE APRENDIZAJE: AGENTES DE CAMBIO EN LA UNIVERSIDAD

que ofereix el centre docent.

Juntament amb el tutor, l'estudiantat pot comptar amb un estudiant col·laborador que l'ajuda en la vida universitària. La Universitat disposa en la seva pàgina web d'un formulari de sol·licitud d'informació i/o atenció a necessitats educatives que es recomana que els estudiants omplin abans que comenci el curs. Amb aquest formulari els estudiants poden sol·licitar ajustaments i adaptacions per garantir la igualtat d'oportunitats de tothom en funció de quina sigui la seva discapacitat.

La **Universitat Pompeu Fabra (UPF)** ha aprovat el **II Pla d'Inclusió 2017-2021**¹. En l'àmbit de les necessitats especials el Pla pretén:

- Emprendre accions per tal d'eliminar qualsevol mena de barrera i assegurar així l'accés i l'estada a la Universitat de les persones amb necessitats especials. S'ofereix un sistema d'informació prèvia d'orientació i suport a aquests estudiants.
- Proporcionar informació, formació i suport a la comunitat universitària per tal que es pugui implementar de manera efectiva la política institucional en matèria d'igualtat d'oportunitats i de defensa de l'autonomia de les persones amb necessitats especials.
- Posar en marxa les actuacions adients i adaptar els recursos i els mitjans a l'abast per tal que les persones amb necessitats especials o específiques disposin de mitjans per assolir els seus objectius acadèmics, professionals i laborals. Un dels àmbits d'actuació és el d'elaborar un pla de formació al professorat per atendre les necessitats educatives especials i específiques a l'aula i crear una xarxa de tutors formats per atendre i orientar aquests estudiants. Oferir les adaptacions i actuacions necessàries per aconseguir la plena igualtat en l'assoliment dels objectius acadèmics dels estudiants amb discapacitat o que presentin necessitats especials.

El Pla ofereix als estudiants amb necessitats especials l'acompanyament acadèmic a través de la figura d'un tutor, que durant tota l'estada a la Universitat garanteix el seguiment del rendiment acadèmic i les adaptacions que s'hagin concretat amb l'estudiant.

La UPF disposa d'una Guia d'atenció als estudiants amb necessitats educatives especials on s'especifiquen les adaptacions que es duen a terme amb l'objectiu d'aconseguir un òptim rendiment acadèmic. Aquestes adaptacions s'especifiquen segons el tipus de discapacitat: auditiva, visual, física, trastorn d'aprenentatge i altres de genèriques (increment de temps en els exàmens, possibilitat fer examen oral). Els estudiants que ho necessitin s'han d'adreçar al Servei d'Atenció a la Comunitat Universitària (SACU) on, mitjançant entrevistes personals, es concreten amb l'estudiant els recursos i les adaptacions

¹ El primer Pla d'Inclusió va ser aprovat l'any 2010.

ESPACIOS DE APRENDIZAJE: AGENTES DE CAMBIO EN LA UNIVERSIDAD

necessàries.

La **Universitat de Lleida (UdL)** disposa del **Programa UdLxTothom** que inclou un **Pla d'Inclusió de persones amb diversitat funcional**, aprovat l'any 2014, amb una vigència de 5 anys amb els objectius següents:

- Garantir l'adaptació dels espais docents a les necessitats de les persones amb diversitat funcional i avançar en l'eliminació de les barreres arquitectòniques.
- Adaptar progressivament els elements de contingut informatiu i de comunicació institucional en qualsevol format que utilitza la UdL.
- Convertir el tema de l'accessibilitat, en tots els seus vessants, en objecte de formació i recerca. Algunes de les actuacions previstes són les de fer l'acollida a l'estudiant amb necessitats especials i informar-ne el Centre i l'organització de cursos de formació per al professorat per conèixer millor les necessitats dels alumnes amb diversitat funcional i poder adaptar la seva docència.
- Garantir l'atenció necessària en l'àmbit formatiu als alumnes amb diversitat funcional o dificultats d'aprenentatge específiques. Algunes accions són les d'establir contactes amb el professorat d'alumnes amb diversitat funcional per posar-los en antecedents de les característiques d'aquests i els requeriments que demanin i vetllar per l'aplicació de les adaptacions metodològiques que s'hagin establert.
- Oferir assistents de suport, a través de companys de classe, que facin acompanyament tant personal com acadèmic.

La **Universitat de Girona (UdG)** actualment té un **Pla d'Igualtat en matèria de discapacitats (2009-2012)**. Dins d'aquest Pla d'Igualtat, l'any 2009 la UdG va implementar el **Programa de Suport a les persones amb discapacitat**. Els objectius del Programa són:

- Assessorar i orientar a tota la comunitat universitària. Promou la formació en aspectes com l'atenció a persones amb discapacitat i orienta en les possibles adaptacions curriculars i/o tècniques necessàries per permetre la inclusió de les persones amb discapacitat a la UdG.
- Coordinació amb els serveis de la UdG per tal de garantir l'accessibilitat de les persones amb discapacitat a qualsevol contingut, espai i/o servei de la UdG (supressió de barreres arquitectòniques i de comunicació dels espais, l'adaptació de materials de docència, subtitulació, etc.)
- Establir una coordinació amb els centres d'Educació Secundària per realitzar una acollida més satisfactòria als nous estudiants amb discapacitat.
- Col·laborar amb col·lectius representatius de les persones amb discapacitat de les

ESPACIOS DE APRENDIZAJE: AGENTES DE CAMBIO EN LA UNIVERSIDAD

comarques gironines, especialment amb entitats que realitzen suport extern als estudiants amb discapacitat, per treballar en línies conjuntes de suport.

La **Universitat Rovira i Virgili (URV)** l'any 2008 va aprovar un **Pla d'Atenció a la Discapacitat**² que s'ha anat actualitzant i actualment la seva vigència és de 4 anys, 2015-2018. Els seus principals objectius són:

- Garantir el dret a la igualtat d'oportunitats a totes les persones que pertanyen a la comunitat universitària.
- Facilitar l'acollida i l'assessorament als estudiants amb discapacitat. Algunes de les actuacions previstes van en la línia de millorar el sistema d'identificació dels estudiants amb discapacitat i millorar l'atenció personalitzada, l'assessorament i l'orientació d'aquests estudiants.
- Assegurar l'accessibilitat per a tots els membres de la comunitat universitària
- Promoure la sensibilització i la solidaritat universitària vers les persones amb discapacitat.
- Fomentar la formació sobre discapacitat i accessibilitat universal. Les accions van adreçades a la formació del PDI, PAS i estudiant en temes de discapacitat, així com també als tutors d'estudiants amb discapacitat.
- Desenvolupar accions per aconseguir que els estudiants amb discapacitat tinguin les oportunitats necessàries per assolir els objectius acadèmics. Es vol potenciar la figura del professor tutor. Es pretén facilitar assistència tècnica al professorat (orientacions metodològiques, d'avaluació, possibles adaptacions) per atendre millor aquests estudiants.
- Desenvolupar accions per aconseguir que les persones amb discapacitat tinguin les oportunitats per assolir la participació social i els objectius laborals.
- Potenciar i difondre la recerca en l'àmbit de la discapacitat.

També disposa d'una **Instrucció sobre adaptacions per als estudiants amb discapacitat** que serveix de protocol per rebre les demandes d'adaptacions per part dels estudiants que ho sol·licitin i com a model orientador del procés de gestió, resolució i posada en pràctica de les adaptacions acordades.

La URV, igual que la UAB i la UPF, disposa d'una **guia per als docents d'atenció als estudiants amb discapacitat i altres trastorns** on s'ofereix al professorat de la URV, principis, informacions i orientacions bàsiques d'actuació a tenir en compte a l'hora de donar resposta a les necessitats educatives més freqüents que aquest estudiantat pot presentar. La guia recull una sèrie de recomanacions de caràcter general que poden resultar

² Pla d'Atenció a al Discapacitat (2008-2012), segona edició del Pla (2013-2014).

ESPACIOS DE APRENDIZAJE: AGENTES DE CAMBIO EN LA UNIVERSIDAD

útils per orientar la tasca del professorat en la seva intervenció amb alumnat amb discapacitat i altres trastorns i un conjunt de recomanacions en funció del tipus de discapacitat.

De la teoria a la pràctica: algunes reflexions per al cas de la Universitat de Lleida

A la UdL, hi ha hagut una progressiva adaptació dels espais docents que utilitzen les persones amb diversitat per avançar en l'eliminació de les barreres arquitectòniques. Hi ha hagut un programa d'ajudes i suport personal a estudiants amb discapacitat. Tot i això, observem algunes mancances en l'àmbit de la coordinació, la informació, la formació, l'acollida i les adaptacions curriculars.

Es detecta una manca de formació i informació del professorat per fer front a les necessitats específiques d'aquests estudiants. Caldria concretar i consensuar les adaptacions curriculars per a cada tipus de discapacitat, ja que això permetria la pràctica de metodologies inclusives en el disseny, impartició i avaluació de les activitats.

Un dels problemes que observem és la dificultat d'identificar en la primera matrícula a aquests estudiants. Una proposta seria que, com fa la UPC, l'estudiant abans de la matrícula, pogués omplir un formulari que permetés valorar les seves necessitats i, a partir d'allí poder fer les adaptacions necessàries per tal que l'estada d'aquest estudiant a la universitat fos totalment inclusiva.

En tot aquest procés és molt important la coordinació entre els diferents agents que hi intervenen. És necessari que un cop detectat un estudiant amb necessitats especials, aquesta informació arribi al responsable del Centre i que aquest vetlli perquè es facin les adaptacions curriculars escaients. Per això cal que el Centre doni visibilitat a la persona que designa per fer el seguiment de la integració d'aquests estudiants.

Les adaptacions curriculars depenen de la voluntat i sensibilitat del PDI cap aquests aspectes i per tant, s'apliquen de manera poc uniforme, i quan es volen aplicar, sovint el professorat no té la informació ni la formació necessària per fer-ho. Caldria, doncs, desenvolupar un pla de formació adreçat al professorat per tal que aquest pugui atendre les necessitats educatives específiques a l'aula.

Per fer un bon acompanyament a aquests estudiants, és important, com han fet altres universitats, proporcionar programes de tutoria específics. S'hauria de poder comptar amb la figura d'un professor-tutor que hagi rebut la formació per atendre i orientar els estudiants amb discapacitat. La UdL disposa d'una convocatòria de beques de suport personal amb l'objectiu que companys de classe puguin fer un acompanyament als alumnes amb diversitat funcional que ho requereixin. Aquesta convocatòria però, no contempla discapacitats per trastorn d'aprenentatge que sovint són les que més desapercebudes passen. En aquest sentit, es proposa potenciar la figura de l'estudiant de suport voluntari, que són companys de classe que faciliten l'activitat acadèmica als estudiants que ho

ESPACIOS DE APRENDIZAJE: AGENTES DE CAMBIO EN LA UNIVERSIDAD

necessiten (presa d'apunts, ajuda en l'estudi,...).

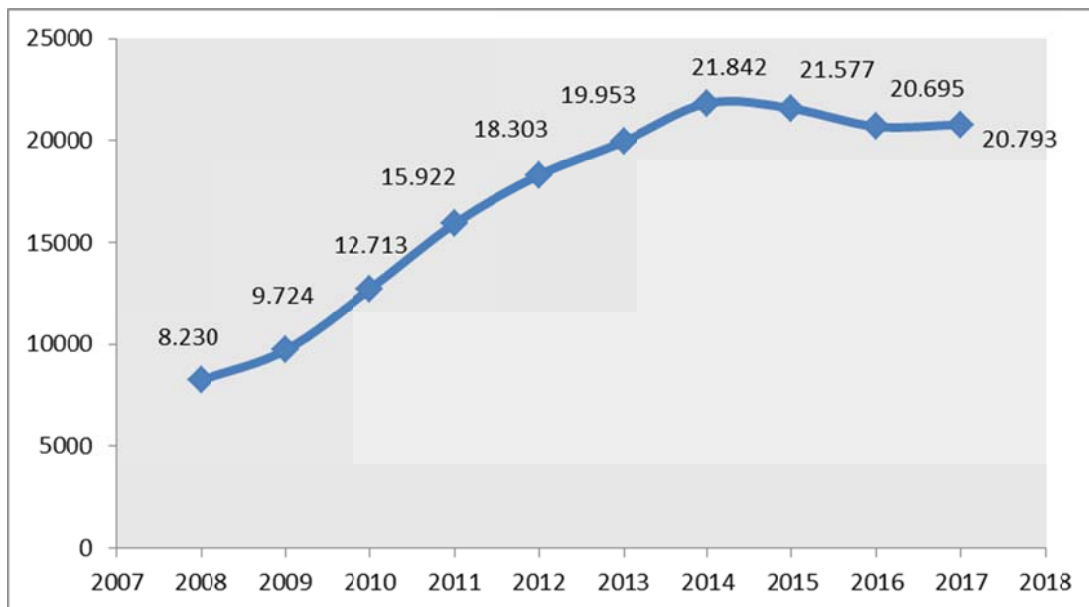
Caldria avançar cap al disseny d'assignatures accessibles per a persones amb diferents capacitats, respectant qualsevol tipus de diversitat. Seria de gran interès implementar o posar en pràctica en les assignatures el Disseny Universal per l'Aprenentatge (DUA). Amb aquest procés es redueix al mínim la realització d'adaptacions especials individualitzades ja que es té en compte les necessitats de tots els estudiants. Actualment, la UPC i algunes titulacions de la UAB (Traducció i Interpretació) estan treballant en la implementació del DUA a les assignatures dels graus.

Finalment, si bé a la nostra universitat s'han fet avenços molt importants, encara queda molt de camí per arribar a la plena inclusió. Aquesta comunicació pretén, a partir de l'anàlisi del que estan fent altres universitats, contribuir a millorar el procés d'inclusió en el context universitari de la UdL.

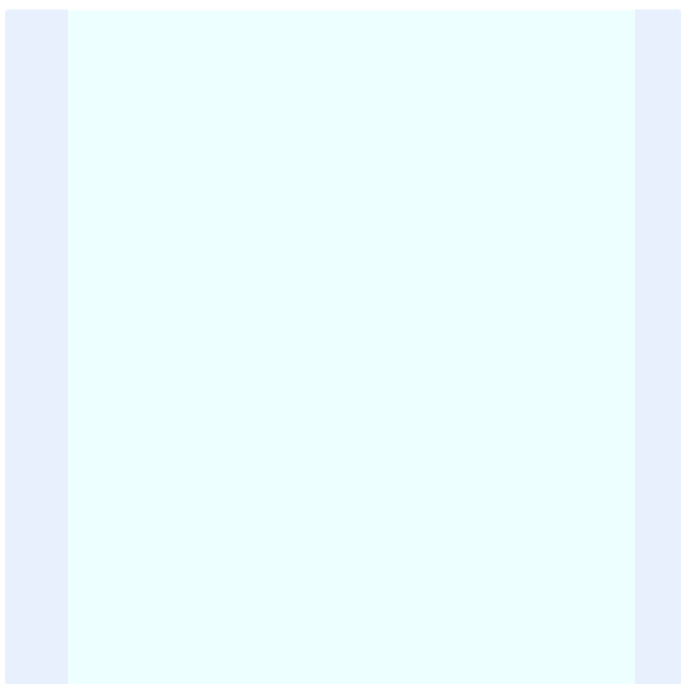

ESPACIOS DE APRENDIZAJE: AGENTES DE CAMBIO EN LA UNIVERSIDAD

FIGURA.1. NOMBRE D'ESTUDIANTS AMB DISCAPACITAT A LES UNIVERSITATS ESPANYOLES

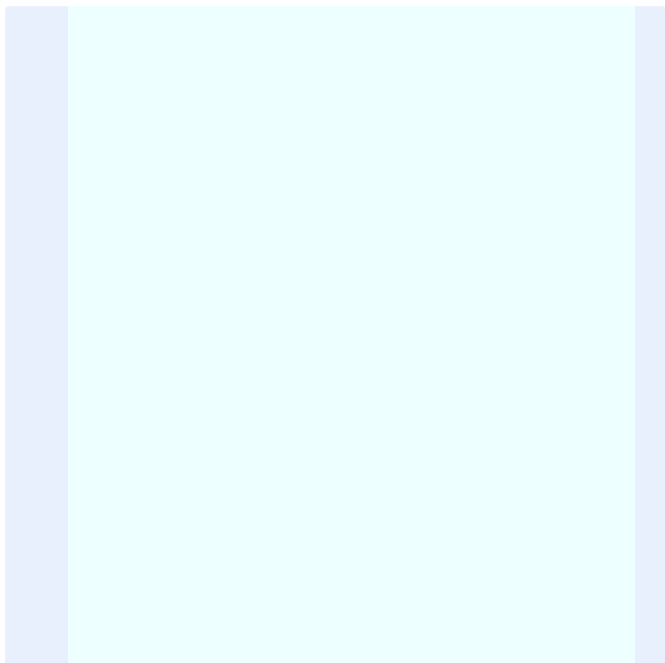
5.1. FIGURA O IMAGEN 2

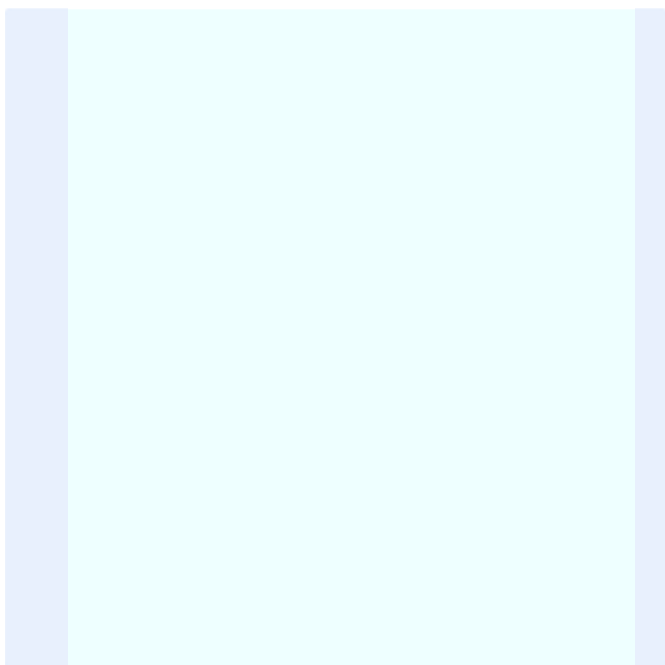

ESPACIOS DE APRENDIZAJE: AGENTES DE CAMBIO EN LA UNIVERSIDAD

5.2. FIGURA O IMAGEN 3

5.3. FIGURA O IMAGEN 4

ESPACIOS DE APRENDIZAJE: AGENTES DE CAMBIO EN LA UNIVERSIDAD

5.4. FIGURA O IMAGEN 5

5.5. FIGURA O IMAGEN 6

ESPACIOS DE APRENDIZAJE: AGENTES DE CAMBIO EN LA UNIVERSIDAD

6. REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS (según normativa APA)

AINSCOW, M. (2002). Rutas para el desarrollo de prácticas inclusivas en los Sistemas Educativos. *Revista de Educación*, 327, pp. 69-82.

ALLAN, J. i SLEE, R. (2008). *Doing inclusive education research*. Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers.

BARRIO de la PUENTE, J.L. (2009). Hacia una educación inclusiva para todos. *Revista Complutense de Educación*. 17(2), pp. 129-147.

DÍAZ, V. i FUNES, S.(2016). La Universidad inclusiva: reflexiones a partir de la experiencia de estudiantes con discapacidad de una universidad pública madrileña. *Prisma Social. Revista de Investigación Social*, 6, pp. 450-494.

LEIVA, J.J. i JIMÉNEZ, A.S. (2012). La educación inclusiva em la unviersidad del siglo XXI: um processo permanente de cambio. *Revista Electrónica de Investigación y docência. REID*, pp.41-62.